

Jiří Kořalka – Johannes Hoffmann: *Tschechen im Rheinland und in Westfalen 1890–1918. Quellen aus deutschen, tschechischen und österreichischen Archiven und Zeitschriften. (Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund, Band 44)*

Harrassowitz Verlag, Wiesbaden
2012, 426 s.

Pramenné dílo Jiřího Kořalky, předního historika českých a středoevropských dějin 19. století, a Johannese Hoffmanna, odborníka na kulturní dějiny střední a jihovýchodní Evropy, zpřístupňuje jedinečné doklady o spolkové činnosti, společenském postavení a každodenním životě českých přistěhovalců, kteří v devadesátých letech 19. a v prvých dvou desetiletích 20. století našli existenci v Porýní a Vestfálsku a v předvečer prvé světové války zde již představovali třicetitisícovou menšinu. Většina přistěhovalců zakotvila v Porýní a Vestfálsku dlouhodobě či trvale a vybudovala si zde nový domov. Mnozí však těmito zeměmi pouze „procházeli“, pobývali zde po omezenou dobu a byli nestabilním lidským komponentem českých krajanských komunit.

Autoři edice shromáždili a ke kritickému vydání připravili obdivuhodnou sumu dokumentů rozptýlených v českých, německých a rakouských archivech, v českém krajanském tisku, v příležitostné kalendářové literatuře, a také v memoárech. Všechny dokumenty publikovali v němčině; početné české texty, které tvoří základ publikace, přeložili a uvedli v německém znění. Publikaci tedy určili především německému a evropskému

čtenáři (i když samozřejmě i čtenáři českému). Zprostředkovali tak široké mezinárodní badatelské obci doklady o existenci a osobitostech života početné sociálně ohraničené české menšiny, která vznikla na přelomu 19. a 20. století, žila čilým spolkovým životem, udržovala vazby s českými zeměmi, měla kontakty na české krajanské spolky v ostatních regionech Německa, od prvního desetiletí 20. století také na katolické organizace na Moravě a v Čechách (olomoucká arcidiecéze, jižní Čechy) a zejména na sociálnědemokratický Sekretariát československých zahraničních spolků v Praze.

Edici autoři koncipovali jako ucelený pohled na spolkovou činnost českých krajanů a její dopad do života a identitních postojů profesně kvalifikovaných Čechů, horníků, dělníků, drobných živnostníků a výtvarníků, kteří odešli do Porýní a Vestfálska za ekonomicky výhodnějšími podmínkami (finančními, u horníků i bytovými). Svému záměru podřídili obsah i strukturu publikace. Edici pramenů předřadili tři samostatné, na sebe navázané kapitoly: (1.) studii Jiřího Kořalky a Květy Kořalkové *Češi v Porýní a Vestfálsku 1890–1918*, která podává základní informace o vzniku české menšiny a vyhodnocuje shromážděné prameny ve vztahu ke spolkové činnosti (v českém znění vyšla v periodické řadě *Češi v cizině* 1998, 10, s. 7–38); (2.) soupis devadesátí českých krajanských spolků činných v Porýní a Vestfálsku v letech 1890–1918, opatřený základními informacemi o místě působnosti spolku, době jeho založení i případném zániku, genderové skladbě členstva a rozsahu spolkové knihovny; a (3.) soupis hostinců, v nichž měly spolky své spolkové místnosti. Autoři tak vytvořili základ pro pochopení jedné z důležitých stránek společenského života sociálně sevřené, avšak

lokálně rozptýlené české menšiny v Porýní a Vestfálsku. Současně dali základní vodítko pro orientaci v editovaných pramenech. Shromážděné prameny, které jsou vlastní podstatou publikace, totiž uspořádali podle přijaté ediční zvyklosti v časové posloupnosti. Přehled o věcném obsahu editovaných pramenů čtenář získá kombinací dat osobního a místního rejstříku a údajů obsažených v soupisu českých krajanských spolků.

Do kritické edice zařadili editoři především zprávy o činnosti českých vlasteneckých a dělnických spolků uveřejňované ve dvou krajanských periodikách: v měsíčníku *Vlast*, který v devadesátých letech 19. století vydával Svaz českoslovanských spolků v Berlíně, a v časopise *Český vystěhovalec*, který od počátku 20. století vydávalo Sdružení českoslovanských spolků v zahraničí v Lidovém domě v Praze. (Zařadili ovšem také zprávy z dalších českých časopisů; z nich ovšem v širší časové řadě sledovali pouze *Hornické listy* vydávané v Duchcově v letech 1906–14). Významnou část dokumentů ovšem tvoří prameny z fondů státních a městských archivů: prameny uložené ve státním a městských archívech Porýní-Vestfálska vypovídají o činnosti českých krajanských spolků (schvalování stanov, policejní dohled nad českými spolky, vyhošťování aktivních spolkových funkcionářů z Pruska), prameny z vídeňského státního archivu se vztahují k agendě státu spojené s touto českou menšinou (spisy z rakousko-uherského velvyslanectví a císařsko-královských konzulátů v Prusku), prameny z Národního archivu v Praze se dotýkají vystěhovalectví do Porýní a Vestfálska (pruští vystěhovalečtí agenti, nesouhlas rakouských a českých politiků s postupem pruských úřadů). Nikoli okrajově jsou zohledněny také prameny uložené v Archivu

Národního technického muzea v Praze (rukopisné paměti) a v knihovně Náprstkovy Muzea (písemnosti a tisky českých krajanských spolků v Porýní a Vestfálsku).

Položme si otázku, co může badatel zabývající se problematikou českých krajanských komunit v Německu v této edici nalézt, tedy o jakých tématech a problémech prameny v edici zveřejněné vypovídají. Vstupní návod k zodpovězení této otázky dává již zmíněná úvodní studie, v níž J. Kořalka a K. Kořalková v prvním plánu seznamují s významem krajanských spolků pro život českých lokálních komunit v Porýní a Vestfálsku, vyhodnocují jejich politickou orientaci a definují sociální skladbu jejich členů. Z této pozice vymezují spolky tří názorově se odlišujících směrů. Spolky *vlastenecké* byly dominantní zejména v devadesátých letech 19. století; jejich členskou základnu tvořili především drobní čeští živnostníci, tovaryši a výtvarníci. *Dělnické spolky katolické* vznikaly v Porýní a Vestfálsku od roku 1905; stavěly na jazykové, sociální a náboženské příslušnosti členů, a tyto identity nadřazovaly příslušnosti státní (rakousko-uherské, pruské: u migrantů Čechů z Ratibořicka, Střelínska, Kladska a Moravců z Hlučínska). Početně však v prvním desetiletí 20. století převažovaly *sociálnědemokraticky orientované spolky*, v nichž se sdružovali především horníci přicházející od přelomu 19. a 20. století do porúrské uhelné pánve z Kladenska, Duchcovska a Mostecka. Edice tedy dokumentuje skutečnost, že české krajanské spolky se vzájemně různily nejen názorovou orientací a profesní skladbou členů, ale také napojením na názorově příbuzné organizace v českých zemích. Dokumentuje ovšem také migrační vlny jako takové a zprostředkovaně vývoj politických názorů ve společnosti českých zemí, respektive

v jednotlivých regionech. Prameny zařazené do edice tedy nastolují otázku vytváření osobitých, vzájemně se odlišujících sociálních migračních sítí, skrze něž členové spolků udržovali kontakty ze zemí původu, a dále otázku přenosu společenských postojů a politických názorů, tedy otázku, zda mohli krajané zapojení do spolkového života prostřednictvím těchto sítí vstřebávat a reprodukovat nové myšlenky formulované v politicky se vyhraňujícím prostředí Čech, Moravy a Slezska a zpětně toto prostředí ovlivňovat svými získanými zkušenostmi.

Podle zjištění J. Kořalky a K. Kořalkové byla, přes odlišnost názorových orientací krajanů spolků a jejich disperzní rozmístění v lokalitách různého charakteru, programová náplň jejich činnosti analogická (zřizování spolkových knihoven, budování systému vnitřní sociální pomoci, pěstování ochotnického divadla, pořádání koncertů, slavností, zábav a poznávacích výletů, vzdělávací činnost orientovaná na profesní a jazykové kompetence, na řečnickou dovednost, na rozhled po sociálních a politických problémech soudobé společnosti). V této souvislosti edice přináší podněty k úvaze, že členové krajanů spolků reprodukovali model spolkového života, s nímž se seznámili před svou migrací, model, který se zformoval v českém kulturním prostoru v posledních desetiletích 19. století a na přelomu 19. a 20. století již v tomto prostoru fungoval v ustálené a obecně přijímané podobě napříč sociálními vrstvami a politickými uskupeními.

Prameny, které edice zpřístupňuje, přináší však i další podněty pro formulování výzkumných otázek. Zmínit možno například otázku dynamiky adaptace na místní kulturní zvyklosti, včleňování aktivit typických pro dobovou německou společnost

do programu krajanů spolků, otázku solidarity a jejich hranic mezi členy spolku, otázku přístupu k nově příchozím krajanům a krajanům migrujícím, krátkodobě přítomným v Porýní a Vestfálsku (na jejichž početnost upozornila vstupní stať J. Kořalky a K. Kořalkové), vedle otázek dalších.

Význam edice J. Kořalky a J. Hoffmanna tedy spočívá nejen ve zpřístupnění obsáhlého souboru pramenů k dějinám málo známé české menšiny v Německu vzniklé na přelomu 19. a 20. století. Je současně výzvou. Teoretikům vědy usnadňuje či zpřístupňuje podklady, které ukazují způsoby promyšlení a práci s daty v určitém období. Pro badatele, kteří se zabývají migracemi a menšinami, je i podnětem hledět na pramenný materiál předchozích historických epoch v perspektivě současných společensko-politických procesů a teoretických konceptualizací. Skrze tyto prameny lze například podpořit myšlenku, že transnacionální pozice migranta není důsledek vývoje společnosti v posledních třiceti letech, nýbrž je „přirozenou“ obvyklou strategií/tendencí a mění se jen prostředky pro její naplnění. Další rovinou pro srovnání minulosti a současnosti, kterou edice iniciuje, je otázka vztahu mezi zprostředkovatelem migrace a migrantem. I toto je téma, které je v současné době významné. Pohled na agentury, které najímají dělníky, by mohl skrze prameny zařazené do edice dostat historický rozměr anebo ukázat dobová a lokální specifika.

Edice pramenů k dějinám české menšiny v Porýní a Vestfálsku je výsledkem mnohaleté heuristické práce J. Kořalky a J. Hoffmanna. Je významným přínosem i podnětem neopustit dané téma a pokračovat v jeho promyšlení.

Mirjam Moravcová